

ЗА ИСТОРИЧНОСТТА И РЕАЛНОСТТА НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ НА БЪЛГАРИЯ*

В края на 2006 г. излезе от печат книгата на ст. н. с. д-р Росица Рангелова, в която се изследва икономическият растеж на България през XX век. От самото заглавие личи, че очакванията са този т.нар. растеж да се проследи за дълъг период в сравнение с други европейски страни, като вярно се оцени по скорост и тенденция с помощта на съответните макропоказатели. Най-общо казано, книгата може да се приеме едновременно като емпирично и методологично изследване, чийто исторически аспект е фон за разкриване на съвременните проблеми на икономическия растеж и движещите сили за неговото бъдещо осъществяване в стремежа на страната да бъде равностоен член на европейското семейство.

Общият поглед върху съдържанието показва едно добро логично структуриране на изложението в три почти еднакво озаглавени глави за икономическия растеж, обхващащи три големи последователни периода - до 50-те години на миналия век; 1950-1989 г. и десетилетията на прехода към пазарна икономика до прага на присъединяването на страната към Европейския съюз. Проблемно и от гледна точка на всеки период в различни раздели на главите са включени няколко допълнителни страни спрямо обекта на изследването: за измерването на икономическия растеж, развитието на методологията на неговия синтетичен показател БВП, начините на разработване на показателите и възможностите на отчетността и др. Подчертан е интересът на отделни изследователи към включване на България в международните сравнения и са представени техните методики, както и тези на международни институции.

Авторката, по различни оценки, представя развитието на икономиката на България, фокусирайки проблема спрямо икономическия растеж, характеризирани по скорост и структурни промени. Заедно с това са разгледани няколко допълнителни показатели, между които за производителността, ефективността, натрупването, инвестициите, търговския баланс и демографските изменения.

Икономическият растеж на България е представен в контекста на ритъма на европейските държави, така че сравнителният анализ се отнася не само за подпериоди у нас, а и за повечето европейски страни.

От така разгърнатата проблематика Р. Рангелова преминава към изводи за състоянието на икономиката на България, характеризира факторите и цената на нейния преход.

От всичко това следва и общият въпрос от интерес за читателя: центрирано ли е достатъчно изложението от гледище на темата – икономически растеж на България през XX век. Не става дума за това, че Р. Рангелова е стъпила и в XXI век, видно от табличния материал и прогнозните оценки. Самата първа част на заглавието "България в Европа" вече подсказва, че икономическият растеж е представен при сравнения с други европейски страни. А това не може да не опре до източниците на информация и начините за сравнения. Поставяйки си задача да проследи, дори това

---

* Росица Рангелова. България в Европа. Икономически растеж през XX век. С.: АИ "Проф. Марин Дринов", 2006, 190 с.

да бъде най-общо, един стогодишен период, авторката не може да избегне въпроса за еднородността на сравняваните показатели по време и по страни, така както това се налага при всяко номографично изследване. Пристъпвайки към методологичните въпроси за измерването на икономическия растеж като изследовател-статистик, тя не може да не задълбочи проучването си и да не даде собствени оценки за равнището и възможностите на разработените от наши и чуждестранни специалисти подходи и емпирични сравнения. Като съвременник на развитието на някои от тях и изследовател в областта на международните сравнения за България, авторката не може да се откъсне от проблемите на променящата се икономика.

Това обяснява обхвата на тематиката. Разширението ѝ е положителна стъпка по отношение на няколко аспекта. Преди всичко книгата има заслуга с идеята за историчност на проблема за икономическия растеж. От една страна – емпирична. Проследяването на равнищата и измененията на синтетичния показател национален доход (НД) и впоследствие – брутен национален продукт (БНП) и брутен вътрешен продукт (БВП), въведени в световната практика, а вече и у нас, показва реалното състояние на икономиката на страната в отделни етапи. То влияе върху съвременното равнище и скорост на развитие и не може да не стои в основата на потенциалните възможности и ориентацията за необходимите фактори на бъдещето. Така авторката засяга тези проблеми, вкл. в контекста на мястото на България сред другите европейски страни. Следователно заслугата е не само, че успява да очертае кривата на икономическия растеж на България за повече от стогодишен период, но от неговата динамика да обясни и някои страни на сегашното състояние и перспективи.

В обстановката, едновременно на оскъдност и наличие на различия и неточности в оценките на растежа според няколко най-известни световни автори и международни организации, Р. Рангелова успява да построи сравнително еднородни динамични редове и трендови характеристики. Така се очертава едно от основните постижения на авторката, зад което едва ли всеки може да си представи усилията и часовете на издирване, съпоставяне и подреждане на данните. Това дава право в нашата съвременна научна литература подобно емпирично изследване да се категоризира като приносно и отговорно по отношение както на историчността, така и на достоверността на оценките. То може да бъде полезно при всяко изучаване на развитието и икономическия растеж, а също и при прогнозни разработки и вземане на решения от компетентни институции.

Не по-малко значение има методологичният аспект на книгата, предлагаща систематизация на развитието относно подходите за разработване и интерпретация на познавателната същност на основните показатели за икономическия растеж – НД и БВП.

Методологичните коментари са в смесено изложение - дават се биографични данни за избрани автори, таблични сравнения на икономически равнища и темпове за България и други страни, повтарят се имена поради методологични промени в следващите периоди (изложени в трета глава), отделя се място на пасажии от стопанската история на България и Европа. Това разсейва, но и насърчава заинтересувания читател.

От една страна, грижливото събиране и подреждане на данните за България и други страни показва, че има еднопосочност и близост между оценките на наши и чужди автори. От друга страна проличава теоретичната задълбоченост и компетентността на нашите изследователи-функционери от началото на века. Заслугата на книгата е, че е отделено място да се напомни за тях и да се изтъкне международното им признание.

От друга страна, от изследването се научава повече за развитието на методологията и прехода в световната практика от показателя НД към показателите БНП и БВП. Представена е разликата между отчетността на пазарните икономики, известна като Система на националните сметки, и отчетността на бившите социалистически страни - Баланс на народното стопанство, както в методологичен, така и в идеологично-теоретичен аспект. Използвайки оценките на двама видни западни автори – Т. Р. Олтън и А. Медисън и коментирайки подходите им, Р. Рангелова представя данни за растежа на избрани страни, обяснявайки коректно разликите спрямо тях в темповете на България, произтичащи от различните по обем и състав макропоказатели. Макар да са известни и дори по-точни, тук не се коментират достатъчно методите за изравняване на показателите от страна на Международната програма за сравнение на ООН, както и усилията в това отношение на нашите официални отчетни органи или изследователи (глава втора).

По оценките на споменатите автори в книгата е направен коментар за факторите на растежа до началото на прехода, затрудняващи и самия преход. Правилно той се свързва с прехода в самата система на отчетност и от този ъгъл, макар и по-общо, се категоризират методологическите проблеми на статистическите изследвания на цените, инфлацията, скритата икономика, формите на собственост. Обърнато е внимание на подхода за оценка на БВП по паритет на покупателната сила (ППС), по който от 1993 г и България е включена в Международната програма на ООН за сравнение на БВП за Европа.

Интерес представляват както подробните данни, така и интерпретацията на няколко проблема, свързани със смисъла на сравнителния анализ. Единият се отнася до състава и съответно структурните изменения на БВП, от които зависи характерът и скоростта на растежа. Макар че обемните показатели и темповете не са формално аналитично обвързани със структурите и че не се прави разлика между БВП и БНП, проличава идеята за измерване на факторите на икономическия растеж и реалистичната оценка на неговия характер, цена и качество.

Втори момент, свързан, както определя авторката, с “икономическото съдържание на растежа” (с. 141), се отнася до нарасналата роля на технологичните промени. За съжаление не е засегнат проблемът за измерването. Подчертана е само необходимостта те да се имат предвид като явление, главно когато се сравняват измененията на икономическите равнища по време и по страни. Споменава се също, че икономическите равнища (БВП на човек) зависят от броя на населението и специално от спада му и че “силно се влошава демографската характеристика в дългосрочен план както за България, така и за страните в Европа и света като цяло.” Без да се спори какво значи “влошаване” и каква е демографската характеристика за света, ще отбележим, че въпросът за икономическите равнища при отчитане измененията в броя на населението не се отнася само до спадането му, а до

варирането и затова се налага стандартизиране не само спрямо общия му прираст, но и при структурите по определени признаци на населението. Включеният в книгата раздел 2.2. "Демографски промени" е една обща характеристика, която не внася яснота в методологически аспект и конкретизация в измерването на равнищата. От познавателен интерес, но не и достатъчно ясни, са обясненията на авторката за начина на установяване и смисъла на паритета на покупателната сила. По-голямо значение имат анализите на измененията на икономическите равнища на България и избрани европейски страни по оценки по ППС и съответно реален БВП, с който е свързан и индексът на човешкото развитие.

Излизайки от историческите данни и методологическите въпроси, засягащи недостатъците в отчетността и международните сравнения, Р. Рангелова успява да очертае една твърде начупена крива на темповете на икономическия растеж на България и изоставането ѝ сред другите европейски страни. Вероятно във връзка с това и при ниските икономически равнища в заключението на книгата, цитирайки и други наши автори, тя влага известен песимизъм. Приема се, че икономическият растеж на България през XX век "не е бил непременно носител на модерност". (с.166). Очертаната крива обаче, независимо по кои оценки и при кой тип растеж за стогодишен период, показва прирасти на националния доход. Силно вариращите, но никога нулеви темпове изтръгват България от феодално-капиталистическата уродливост и свидетелстват за развитие, което позволява да се сравняваме с другите европейски страни. Тя се изравнява и дори превъзхожда някои от тях по отделни признаци на развитието, което макар и зависещо от растежа, има и други движещи сили. В последната глава авторката се спира на редица от тях и като свидетел на прехода дава свои преценки за цената на растежа и перспективите на развитието. Всичко това придава в известен смисъл смесен характер на изложението и липса на централизираност спрямо темата, но едновременно и по-голяма информационност и проблемност.

Едно от обясненията, видно от библиографските притурки към всяка глава, е, че Р. Рангелова се опира на огромен брой наши и чуждестранни литературни и статистически източници и че ползва апликативно собствени публикации, с което допуска известно разпиляване. Добро решение е допълнителните сведения за някои автори или методологични въпроси да се представят в карета. За съжаление в техническо отношение те не са оформени добре. Допуснати са пропуски и неточности в озаглавяване на таблиците и недовършени спрямо сегашния момент временни редове. Въпреки това книгата има стройна подредба, добре обмислено и логически издържано изложение на достъпен език и с убедителна аргументация.

При така избраната и разработена тематика изследването е интересно за широк кръг читатели. Книгата носи осведоменост, знания, научна аргументираност и поводи за възражения и поражда на други идеи или общи концепции. Тя е провокираща, полезна и навременна.

Проф. д-р ик. н. Пенка Найденова